

5. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»
6. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні»
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. №80 »Про затвердження Порядку надання інвалідам та дітям-інвалідам реабілітаційних послуг.
8. Гонеева А. Д. и др. Основы коррекционной педагогики: Уч. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений /А. Д. Гонеев, Н. И. Лифинцева, Н. В. Ялпаева; Под ред. В. А. Сластенина - М.: Академия, 1999.
9. Еременко И. Г. Олигофренопедагогика. - К. Высш. Шк., 1985.
10. Синев В. П. Коррекционно-воспитательная направленность учебно-воспитательного процесса вспомогательной школы // Введение в историю олигофренопедагогики/ Под. Ред. А. И. Капустина. - Донецк: ТОВ «Либідь», 1996 - С. 10-20.
11. Хохла О. П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. - К.: Пед. Думка, 2001.
12. Козьякин В. И., Шестопатова Л. Ф., Подкорытов В. С. Детские церебральные параличи. Медико-психологические проблемы. - Л., 1999. 3.
13. Постовойтов С.,- П., Радченко Л. Ф. Педагогічна корекція мовно-фізичних вад учнів молодших класів шкіл-інтернатів для дітей із наслідками поліомієліту та церебрального паралічу // Дефектологія. - 1999. - № 1. - С. 26-28. 4.
14. Худик В. А. Диагностика детского развития: Методы исследования. - К.: Освіта, 1992. - 220 с.

УДК 343. 226: 347. 637

**Опалюк О. М.,
Лісовий О.І.**

ОСОБЛИВОСТІ УМОВ ЗАПОБІГАННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ В СІМ'Ї

В даній статті розглядається одна з найбільш прихованих форм насильства — жорстоке поводження з дітьми в сім'ї. Висвітлюються форми жорстокого поводження з дітьми в сім'ї. Надається аналіз вітчизняної правової бази захисту дітей від насильства.

Ключові слова: *насильство в сім'ї, жорстоке поводження з дітьми, законодавча база, соціальні служби.*

Жорстоке поводження визнано однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини у світі. Без подолання цього згубного явища не можливо створити умови для повноцінного розвитку дитини, реалізації її особистості. У статті ми аналізуємо проблему жорстокого поводження з дітьми в сім'ї; розглядаємо основні форми насильства над дітьми; надаємо статистичні відомості про кількість жертв жорстокого поводження з дітьми в сім'ї; виділяємо основні законодавчі положення щодо захисту дітей від жорстокого поводження в сім'ї.

Проблему жорстокого поводження з дітьми вивчають такі провідні вчені, як Т. Ф. Алексєєнко, О. Б. Безпалько, Н. Ю. Максимова, К. Л. Мілютіна, Т. Я. Сафонова, Е. І. Цимбал та ін. У статті зроблено аналіз і синтез вітчизняної науково-педагогічної літератури, законодавчих актів, соціальних програм, статистичних даних для визначення основних положень, які складають науково-теоретичну базу дослідження

Розрізняють чотири основні форми жорстокого поводження з дітьми:

1. Фізичне насильство - дії або відсутність дій з боку батьків чи інших дорослих, у результаті яких фізичний або розумовий стан дитини порушується, або знаходиться під загрозою пошкодження. Сюди відносять тілесні покарання, удари долонею, стусани, опіки, задушення, грубі хапання, штовхання, плювки, застосування палиці, ремня, ножа тощо. Фізичне насильство також включає в себе залучення дитини до вживання наркотиків, алкоголю, надання йому/їй отруйних речовин або медичних препаратів, що викликають одурманення. Фізичне насильство - це фізичний напад (катування), воно майже завжди супроводжується словесними образами і психічною травмою.
2. Сексуальне насильство або розбещення - використання дитини дорослими або іншою дитиною для задоволення сексуальних потреб чи отримання вигоди.
3. Психологічне насильство - вплив одного з членів сім'ї на психіку дитини шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, чим навмисно спричиняється емоційна невпевненість дитини, нездатність захистити себе;

завдання шкоди її психічному здоров'ю. Психологічне насильство має такі прояви: використання лайливих слів, крику, образ, принизливих дій, що завдають шкоди самооцінці дитини; вияв брутальності щодо родичів, друзів дитини, висловлюванні чи дії, які вчиняються з метою принизити дитину. У психічному насильстві можна відокремити вербальне та емоційне насильство. Вербальне чиниться у разі критики і докорів буквально за кожний вчинок. Емоційне насильство може відбуватися взагалі без слів за допомогою відповідної міміки, пози, поглядів, інтонації.

4. Зневага до інтересів та потреб дитини - відсутність належного забезпечення основних потреб дитини в їжі, одязі, житлі, вихованні, освіті, медичній допомозі з боку батьків, опікунів або інших осіб через об'єктивні або суб'єктивні причини. Типовим прикладом зневажливого ставлення до дітей є залишення їх без нагляду, що часом призводить до різних нещасних випадків, отруєння та інших небезпечних для життя дитини наслідків [3, с. 31].

Незалежно від того, в якій формі відбувається насильство, з часом його

прояви стають дедалі жорстокішими. Найбільш поширеними в сімейних стосунках є психологічне насильство: грубість (у 48% сімей), приниження одне одного (14% сімей), а також фізичне насильство, зокрема - побиття (6%) [1, с. 87].

Жорстоке поводження з дітьми є найбільш прихованою формою насильства, отже в Україні немає даних достовірної статистики про реальні його прояви. За узагальненою інформацією за I півріччя 2006 р. в Україні офіційно зареєстровано близько 90 тис. звернень з питань жорстокого поводження з дітьми. За даними МВС України за жорстоке поводження з дітьми на обліку в органах внутрішніх справ знаходиться понад 90 тис. сімей. В цьому році за невиконання батьківських обов'язків притягнуто більш ніж 10 тис. батьків.

Кримінальний кодекс (КК) містить вичерпний перелік складів злочинів, які зазіхають на життя, здоров'я й полову недоторканність будь-якого члена суспільства, незалежно від його статі, національності, соціальної приналежності.

Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини в 1991 році й внесла відповідні зміни в національне законодавство згідно тим міжнародним стандартам, які зазначені в цьому документі.

Важливими кроками України в напрямку забезпечення прав дітей стали Закони України «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про молодіжні та дитячі громадські організації» та інші, що спрямовані на вирішення проблеми захисту дітей. Важливим кроком в боротьбі проти жорстокого поводження з дітьми стало прийняття закону «Про попередження насильства в сім'ї», який набрав чинності у березні 2002 року. Закон спрямований на подолання цього негативного явища на основі координації зусиль органів і установ, на які покладається здійснення заходів з попередження жорстокого поводження з дітьми. Координацію діяльності служб у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для молоді, служб дільничних інспекторів, кримінальної міліції у справах неповнолітніх, органів опіки і піклування у питаннях попередження жорстокого поводження з дітьми (тобто функції спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї) покладено, на Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту.

З метою розроблення механізму практичної реалізації Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» міністерством разом із зацікавленими міністерствами та відомствами було розпочато роботу щодо розроблення відповідної нормативно-правової бази. Структурними підрозділами міністерства проводиться робота по створенню банку даних сімей, у яких були випадки жорстокого поводження з дітьми. Зараз в Україні почалась робота над створенням у всіх регіонах мережі спеціалізованих установ для дітей, які постраждали від жорстокого поводження, зокрема кризових центрів. Це передбачено Законом України «Про попередження насильства в сім'ї». На сьогодні створено 22 кризових центри соціально-психологічної допомоги. Метою діяльності цих закладів є надання комплексної психологічної, юридичної, інформаційно-консультативної, соціально-медичної та іншої допомоги, а також у разі потреби, надають тимчасовий притулок. Проте на сьогодні в Україні не створено жодного центру медико-соціальної реабілітації жертв жорстокого поводження (створення таких закладів передбачено Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» і покладено на МОЗ) [4, с. 2].

Незважаючи на певні позитивні зрушення у проблемі жорстокого поводження з дітьми, механізм правового та соціального захисту потерпілих від жорстокого поводження

залишається недосконалим: не вистачає відповідних закладів для надання допомоги дітям та спеціально підготовлених фахівців у сфері запобігання жорстокому поводженню, неефективною є система раннього виявлення випадків жорстокого поводження з дітьми в сім'ї. Огляд діючого законодавства, спрямованого на подолання насильства у сім'ї, доводить, що воно дуже різносторонньо регулює ці правові відносини. Проблема полягає у недоліках практики застосування діючого законодавства, у прогалинах, пов'язаних із діяльністю правоохоронних органів, у недостатньому усвідомленні громадянами своїх прав та невмінні відстоювати їх у судочинстві [2, с. 164].

Велике значення у боротьбі із насильством має попередувальна та профілактична діяльність органів соціального обслуговування населення. Превенція жорстокого поводження з дітьми в сім'ї може здійснюватися суспільством у цілому і системою виховання та освіти зокрема [2, с. 169].

Міжнародні експерти визначають наступні форми запобіжних заходів проти жорстокого поводження з дітьми: первинні, вторинні й третинні.

Первинні засоби запобігання насильства над дітьми - дії, спрямовані на інформування громадськості щодо наслідків жорстокого поводження з дітьми та зміну поведінки стосовно виховання дітей. З метою запобігання жорстокого поводження з дітьми в сім'ї та захисту їх на місцевих рівнях створюються та розповсюджуються інформаційні матеріали, що містять список інституцій та організацій, покликаних надавати допомогу дітям, перелік органів внутрішніх справ, куди можна звернутися з приводу вчиненого насильства.

Вторинними засобами запобігання жорстокого поводження з дітьми в сім'ї є спеціалізовані послуги сім'ям, які потребують додаткової допомоги, шляхом визначення «факторів ризику», у ставленні до дитини.

Третинні засоби запобігання жорстокого поводження з дітьми - це надання послуг дітям і сім'ям, які вже зазнали насильство чи відчували прояви нехтування їх правами [5, с. 337].

Проаналізувавши дані з цієї проблеми, ми дійшли висновків, що жорстоке поводження з дітьми є великою проблемою й потребує подальшого вивчення й розробки профілактичних заходів щодо її профілактики. Зараз проблема жорстокого поводження з дітьми в сім'ї винесена з розряду приватної проблеми родини на держаний рівень. Прийнято ряд законів, які є

важливим кроком в боротьбі проти жорстокого поводження з дітьми. Проте, незважаючи на певні позитивні зрушення в проблемі жорстокого поводження з дітьми, механізм правового та соціального захисту дітей залишається недосконалим. Велике значення в боротьбі з насильством має профілактична діяльність.

Ми розглянули лише основні форми насильства над дітьми, проаналізували стан правової бази, щодо захисту дитини від жорстокого ставлення. Про те необхідно вивчити й проаналізувати причини жорстокого ставлення дорослих до дітей та розглянути можливі шляхи запобігання цієї проблеми.

У професійному співтоваристві соціальних працівників існує така типологія насильства, яка ґрунтується на характері насильницьких дій і містить у собі такі види насильства, як фізичне, сексуальне, психологічне (емоційне), економічне та медичне. До фізичного насильства відносять такі форми, як побиття, різкі і (чи) несподівані удари, поштовхи, стусани, струси, ляпаси, небажані дотики, кидання в людину різних предметів, будь-яке невіпадково нанесення тілесного ушкодження і (чи) заподіяння фізичного болю, насильницький примус до чого-небудь, а також введення стосовно людини різного роду заборон, обмежень його прав і волі. Фізичне насильство включає також погрози (у тому числі зброєю) і такі непрямі дії, як руйнування приватної власності, запирання у ванній чи кімнаті та інших місцях.

З правової точки зору фізичне насильство - це реальне чи потенційне заподіяння фізичної шкоди, під яким розуміється порушення анатомо-фізіологічної цілісності людини за допомогою застосування фізичної сили, холодної і вогнепальної зброї або інших предметів, рідин, сипучих речовин і т. п., а також вплив на внутрішні органи людини без ушкоджень зовнішніх тканин шляхом отруєння чи споживання одурманюючими засобами [3, с. 27].

Фізичне насильство можна розпізнавати з особливостей зовнішнього вигляду дитини і характеру травм:

- * зовнішні пошкодження, що мають специфічний характер (відбитки пальців, ремня, опіки і т. п.);
- пошкодження внутрішніх органів або кісток, що не могли б бути наслідком нещасливих випадків.

Фізичне насильство, що має систематичний характер, дозволяють розпізнати особливості психічного стану і поводження дитини:

- страх фізичного контакту з дорослими;
- прагнення приховати причину травм;
- плаксивість, самотність, відсутність друзів;
- негативізм, агресивність, жорстоке поводження з тваринами;
- спроба вчинити суїцидний вчинок.

Зневага як один з різновидів сімейного насильства - це систематична нездатність чи небажання забезпечити основні потреби залежного члена родини (наприклад, дитини, чи інваліда, старого) у їжі, одязі, медичному догляді, захисті і прихильності, що може призвести до погіршення фізичного чи психічного здоров'я, затримки або порушення розвитку й у підсумку кваліфікуватися як порушення прав людини. Термін «пасивна зневага використовується тоді, коли має місце ситуація ізоляції мало - чи недієздатної людини, залишення його на самоті і (чи) ігнорування [5, с. 6].

Психологічне насильство в сім'ї - насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ чи погроз, переслідування, залякування, якими навмисно викликається емоційна невпевненість, нездатність захистити себе і може наноситися чи наноситься шкода психічному здоров'ю.

Психологічне (емоційне) насильство реалізується в різноманітних особистих формах: ізоляція від членів родини, друзів, погрози застосування насильства, приниження гідності, лайка й образи, ігнорування, знущання, заподіяння душевних страждань, формування і розвиток почуття безсилля і страху, зниження самооцінки людини, обвинувачення в божевільлі, штучне створення ситуацій, у яких один із членів родини відчуває себе психічно ненормальним. Психологічне насильство виражається також у формі образ, погроз, брутальності, висміювання, заборон на зустрічі з друзями і заняття улюбленою справою, знущанні й убивстві тварин, дорогих людині, у відсутності розуміння, підтримки й ін. [4, с. 12].

Спектр психологічного насильства включає:

- а) психологічні впливи (погрози, приниження, образи, надмірні вимоги, надмірна критика, неправда, ізоляція, негативне оцінювання, фрустрація основних потреб дитини і т. п.);
- б) психологічні ефекти (втрата довіри до себе і світу, дифузійна самоідентичність, зовнішній локус контролю, занепокоєння, тривожність, порушення сну й апетиту, депресія, агресивність, поступливість, погана успішність, комунікативна некомпетен-

тність, низька самооцінка, схильність до самоти, суїцидальні прояви, затримка фізичного чи психічного розвитку, особистісна психопатологія різної етіології - наркотична залежність, анорексія, особистісні розлади, амбулаторна шизофренія, соматичні й психосоматичні захворювання - виразка шлунка, алергії, надлишкова вага, енурез і т. п.).

- в) психологічні взаємодії (домінантність, ефективність, непередбачуваність, непослідовність, неадекватність, неприйняття з боку батьків, нечутливість, ригідність, безвідповідальність, невпевненість, безпорадність, самознищення з боку дітей).

Психологічне (емоційне) насильство найчастіше буває важко розпізнати й ідентифікувати, тому що на відміну від фізичного насильства в цьому випадку явні ознаки насильства рідко можна спостерігати, а наслідки можуть бути надзвичайно важкими.

У вітчизняному законодавстві стосовно психічного насильства вживається словосполучення «погроза застосування насильства», під яким розуміється залякування жертви застосуванням фізичного насильства. Крім того, психічне насильство може включати заподіяння душевної чи психічної травми й обмеження волевиявлення (незалежно від реальності настання фізичної шкоди).

Сексуальне насильство - будь-який вид домагання, що виражається як у формі нав'язаних сексуальних доторків, примусу до сексу, так і здійснення сексуальних дій (наприклад, звалтування, інцест) будь-кого із членів сім'ї проти його волі.

Сексуальне насильство звичайно містить у собі як фізичне, так і психологічне насильство й особливо травмує жертву. У багатьох потерпілих від сексуального насильства розвиваються почуття розгубленості і зрадництва, туга і депресія, їх мучать нічні кошмари і спогади, підвищуються дратівливість та ймовірність психоемоційних зривів, які здатні привести до суїциду.

До різновидів сексуального насильства відносять:

1. мануальний, оральний, генітальний або будь-який інший тілесний контакт із статевими органами дитини, а також пещення еrogenних зон;
2. введення для стимуляції предметів у піхву, анус;
3. сексуальна експлуатація дитини для порнографічних цілей або залучення в проституцію;
4. невідповідні вікові домагання, демонстрація еротичних матеріалів із метою стимуляції дитини;
5. мастурбація з боку дитини або дорослого;

6. ексцибіонізм - демонстрація оголених геніталій, грудей або сідниць перед дитиною;

7. вуайеризм - підглядання за дитиною в момент купання, перевдягання або перебування в туалеті, а також примус дитини до роздягання.

Сексуальне насильство - це залучення функціонально-незрілих дітей до сексуальних дій без їх розуміння і згоди на це. Сюди відноситься не лише залучення до статевого акту, а й просте споглядання чи присутність при сексуальних діях.

Діти та підлітки, що зазнали в дитинстві сексуального насильства, відчувають на собі весь тягар наслідків цього злочину протягом життя. Характерним є те, що найтяжчими наслідками, наприклад, гвалтувань є не стільки фізичні, скільки психічні травми [6, с. 128].

Фізичні травми виліковуються, а психічний стрес, що виник через певне сексуальне насильство, може деформувати всю структуру особистості дитини. Наслідки цієї травми часто виливаються на те, якою буде доля дитини, насамперед у сфері інтимно-особистісних і шлюбних відносинах. В науковій літературі до основних наслідків сексуального насильства відносять депресію, самодеструктивну поведінку, тривожність, відчуття ізоляції, низьку самооцінку, тенденція до того, щоб знову стати жертвами насилля, і до токсикоманії.

Причинами зменшення добровільного повідомлення про сексуальне насильство в сім'ї слід відмітити такі:

- сутність самої природи сімейного насилля;
- її секретність і сором;
- юний вік жертв сексуального насильства в сім'ї;
- залежне положення жертви.

Фактори, які розглянуті окремо, можуть нічого не означати і сигналізувати про нормальне, стабільне сімейне середовище, але збіг кількох факторів може бути ознакою серйозної дисфункції в сім'ї відносять:

- батько чи мати переживають значні шлюбні проблеми;
- один з батьків спільної з дитиною статі втрачає дієздатність або часто відсутній;
- дочка вступає в стадію фізичної зрілості;
- один з батьків, протилежної дитині статі, переживає кризу, як наприклад, безробіття або удівство;
- соціальна чи географічна ізоляваність;
- алкоголізм чи наркоманія в сім'ї.

Часто після акту насилля жертва, тим більше якщо це дитина, відчуває провину за те, що не змогла дати відсіч, що довіряла насильнику, проводила себе «спокусливо». Реакція підлітка на сексуальне насильство може мати форму втечі з дому. Жертва насильства може почати вживати алкоголь чи наркотики, щоб утамувати біль та образи.

Для запобігання сексуального насильства в сім'ї батьки повинні усвідомлювати, що дитина має почуття сексуального характеру стосовно батьків обох статей батьки, відповідно, мають аналогічні почуття стосовно своїх дітей.

Із звалтуванням дитини пов'язані не тільки тілесні й психічні травми, але й соціальні проблеми в стосунках з членами сім'ї, в стосунках з сусідами, в учнівському колективі та з іншими. В зв'язку з цим першочерговим завданням соціальних та психологічних служб є розробка способів і методів профілактики насильства та роботи з жертвами сімейних злочинів [13, с. 201].

Вікові особливості психіки малолітніх і неповнолітніх потерпілих (незрілість, підкорення авторитету дорослого, довірливість, недостатність життєвого досвіду і поінформованості в питаннях статевих відносин, невміння повно і критично оцінювати сформовану ситуацію і прогнозувати можливі дії інших осіб) є визначеною передумовою до сексуального насильства над дітьми. У той же час ці ж якості служать прихованню сексуального зловживання дітьми, і більш того, якщо дитина розповідає старшим про те, що трапилося, вони провокують недовіру до її розповіді.

Практично важко визначити які форми контакту між дитиною і дорослим, крім власне статевого акту, підлягають юридичній забороні, в яких випадках сексуальна стимуляція дитини може розглядатися як прояв батьківської любові, і в них - як сексуальні зазіхання до дитини.

И. С. Кон відзначає, що діти залежать від дорослих, вони найчастіше не усвідомлюють, що з ними роблять, їхня «добровільність» може бути фіктивною. Він також звертає увагу на те, що в області сексуальних зловживань дітьми існує багато невірних уявлень. Серед них:

1. сексуальні замах на дітей дуже рідкісне явище і є ознакою морального розпаду і деградації суспільства;
2. більшість сексуальних замахів вчиняють сторонні;
3. всі дорослі, що, розбещують дітей - «збоченці», сексуально хворі люди;

4. сексуальні замахы на дітей відбуваються головним чином у бідному, неосвіченому середовищі і неповних родинах;
5. розповідаючи про сексуальні замахы, діти обманюють, видають уявне за дійсне;
6. дитина - пасивний об'єкт сексуальних зазіхань [28, с. 239]. Насильство вчиняють насамперед особи, що відносяться до наступних груп ризику:
7. особи, в сім'ї яких є душевнохворі, або батьки алкоголіки чи наркомани;
8. підлітки, що виховуються без контролю і вживають алкоголь і наркотики;
9. особи з аномаліями психіки або педагогічне запущені діти;
10. особи з проявом гіперсексуальності;
12. особи, схильні до самогубства на сексуальному ґрунті;
12. особи, схильні до насильницьких дій, що виявляють деякі сексуальні риси;
13. особи, які раніше залучалися до відповідальності за правопорушення сексуального характеру.

Таким чином, із зазначених груп ризику більшу частину складають діти і підлітки, що свідчить про необхідність ранньої профілактичної роботи, починаючи зі шкільного, а можливо, і більш раннього віку. Для здійснення повноцінної діяльності щодо профілактики сексуальних злочинів на цьому етапі необхідна погоджена діяльність педагогів, психологів, батьків (там де це можливо), соціальних працівників, і, якщо це необхідно, служби охорони правопорядку.

Економічне насильство - одноособовий контроль за витратою грошей (залежному члену сім'ї видається тільки строго визначена сума грошей, за яку він повинен повністю відзвітуватися), позбавлення права голосу при витраті грошей, присвоєння одними членами сім'ї власності або заощаджень без згоди інших, примус до роботи чи заборона працювати.

Медичне насильство - недбалість і несвоечасність, проявлені при видачі лікарських препаратів, навмисне відмова хворому в одержанні необхідних ліків або, навпаки, навмисна передозування чи нав'язування субстанцій, що призводять до звикання і залежності.

Отже, під сімейним насильством розуміють агресивні і ворожі дії стосовно членів сім'ї, в результаті яких об'єкту насильства можуть бути заподіяні шкода, травма чи приниження, а іноді смерть. Такі дії можуть представляти собою фізичне і сексуальне

наси́льство, пошкодження особистого майна і незадоволення базових потреб.

The article contains some observations on the problem of domestic violence. It gives the latest results of statistics.. The article gives the information of the law system and shows the forms of violence. Governments have a vital role to play in breaking the cycle of domestic violence and protecting the youngest victims of domestic violence.

Key words: *domestic violence victims of domestic violence, law system, social services.*

СПИСОК основних ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеєнко Т. Ф. Соціальна педагогіка теорія і технології: Підручник. - К.: Центр навчальної літератури, 2006. -314 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна робота: Навчальний посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 351 с.
3. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Соціально-психологічні аспекти проблем насильства. - К.: Центр навчальної літератури, 2003. - 337 с.
4. Парламентські слухання. Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи. - К., 2006. - № 2. - С. 35.

УДК 343. 543

**Очеретенко Т. Ю.,
Масловська Л. С.**

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ТА ЙОГО НАСЛІДКИ У ДІТЕЙ

У статті дається визначення сексуального насильства над дітьми в сім'ї і поза сім'єю, види насильства, вплив його на стан психічного здоров'я дітей залежно від віку.

Ключові слова: *дитина, сексуальне насильство, розбещення дітей, психологічне насильство.*

В психічному розвитку дитини раннього віку велику роль відіграють не тільки біологічні, але і соціальні фактори. Останні